

בס"ד – שיין לפרשת אחרי.

ביסוד הגרי"ז ז"ל שהשומעים את השם המפורש ואינם עומדים במקום גלוי שכינה מתחייבים רק באמירת בשכמל"ו ולא בהשתחוואה וכך מתבאר דברי הירושלמי.

בירושלמי יומא פ"ג הלכה ז גבי סדר עבודת יום הכיפורים מבואר, דכאשר הכהן הגדול היה מזכיר שם המפורש ביום הכפורים, הקרובין היו נופלין על פניהן, והרחוקין היו אומרין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אלו ואלו לא היו זזים משם עד שהשם מתעלם מהם שנאמר זה שמי לעולם זה שמי לעולם, עיין שם.

הנה חובת אמירת בשכמל"ו כאשר שומעים את השם המפורש נמצא גם בבלי וכך אמרו בגמ' יומא (סו,א) תניא, רבי אומר: "כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו" (דברים, לב). אמר להם משה לישראל: בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא אתם הבו גודל עיי"ש. ("הבו גודל" כוונתה, אמירת בשכמל"ו ועיין מש"כ בהמשך). כמו כן חובת השתחוואה מצינו במשנה ביומא (סו,א) בא לו אצל שעיר המשתלח וכו' אנא השם וכו' והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כה"ג היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו. - ובאמת שהתוס' בסוטה (מ,ב) והאור זרוע ח"ב סימן רפ"א, והמרדכי סימן תשכ"ז, וכך נקטו רוב רובם של הראשונים שלא גרסינן במתני' שם שהיו משתחווים וכ"כ בהגהות הגר"א שם, ובביאורו לשו"ע או"ח סימן תרכ"א ס"ד כותב דלא גרסינן ליה במתני' אלא גרסינן לפני ד' תטהרו ואומרים בשכמל"ו עיי"ש – אמנם כדברי הירושלמי שהיו משתחווים מבואר בסדר העבודה בפיוט אתה כוננתה שתיקן יוסי בן יוסי כה"ג, וראה בהמשך מה שהבאנו משמו של הגרי"ז ז"ל שכן הוא מפורש בפרשת כי תשא כאשר לימד ה' את משרע"ה סדר י"ג מדות, וכן בסוף פרשת משפטים "והשתחווים מרחוק" שמרע"ה הזהירם את בני ישראל שעליהם להשתחוות כאשר ישמעו את השם המפורש בעת עשרת הדברות.

והנה דברי הירושלמי שמחלק בין קרובים לרחוקים צ"ב. א. מדוע רק הקרובים השתחוו ולא הרחוקים. ב. מדוע רק הרחוקים אמרו בשכמל"ו ולא הקרובים. וצריך לומר בכוונת הירושלמי שגם הקרובים וגם הרחוקים אמרו בשכמל"ו, והירושלמי לא בא אלא לחדש, שהקרובים, בנוסף למה שאמרו בשכמל"ו גם היו נופלין על פניהן ומשתחווים, אך לא בא להוציא ולפטור את הקרובים מאמירת בשכמל"ו, אלא להוסיף על הקרובים חובת השתחוואה. וכך גם פירשו להדיא התוס' בגמ' סוטה (מ,ב) ד"ה וכל כך.

אמנם עדיין יש להבין מדוע רק הקרובים היו משתחווים, ומאי שנא קרובים ומאי שנא רחוקים, וכמו שכולם בין קרובים ובין רחוקים אמרו בשכמל"ו מדוע א"כ חובת השתחוואה חלה רק על הקרובים ולא על הרחוקים. ואם אנו תופסים שעל השומעים את השם המפורש חל חובת השתחוואה מה טעם יש לחלק בין קרובים לרחוקים ודברי הירושלמי צ"ב.

ותירץ בזה הגרי"ז ז"ל. שהשומע אינו מתחייב בהשתחווה אלא במידה ושומע את השם המפורש בשעה שעומד ב"מקום גילוי שכינה", כעין מקום הבית המקדש, האוהל מועד והעזרה וכדומה, ועתה מובן מדוע חילק הירושלמי בין הקרובים להרחוקים, וחייב רק את הקרובים בהשתחווה. ובהקדם נאמר בזה, שסבר הגרי"ז ז"ל שכוונת הירושלמי באומר שהקרובים היו משתחוין, לאלו שהיו עומדין בעזרה, ואלו נקראים בלשון הירושלמי "הקרובים", והטעם שרק עליהם חלה חובת השתחווה כיון שרק אלו היו עומדים בשעה ששמעו את השם המפורש ב"מקום גילוי שכינה", אבל הרחוקים, כלומר, אלו שעמדו מחוץ לעזרה, התחייבו רק באמירת בשכמל"ו, ולא חלה עליהם חובת השתחווה, כיון שלא עמדו "במקום גילוי שכינה" בהיותם שומעים את השם המפורש, ולמרות שהיו שומעים את השם המפורש גם מחוץ לעזרה, שהרי היו אומרים בשכמל"ו. ושונה חובת אמירת בשכמל"ו שבזה מתחייבים השומעים גם כאשר עומדים שלא במקום גילוי שכינה מחובת השתחווה, שלא מתחייבים השומעים בהשתחווה אלא כאשר שומעים את השם המפורש בשעה שעומדים "במקום גילוי שכינה".

במה שכתב הגרי"ז ז"ל שבפרשת כי תשא השתחווה משרע"ה כאשר שמע את סדר י"ג מדות מדין חובת השתחווה וכפי שאמרו ביומא שעל השומע השם המפורש להשתחוות.

עיין בחידושי מרן רי"ז הלוי על התורה פרשת כי תשא על הפסוק ויעבור משה ויקד ארצה וישתחו מה שכתב בזה הגרי"ז ז"ל. ולדעתו מה שהשתחווה שם משה היה מצד דין הנ"ל, דצריכין להשתחוות כששומעין שם המפורש וכמבואר בירושלמי שהובא לעיל הקרובים היו משתחוים וכן הוא במשנה ביומא לדעת כמה ראשונים.

וכה כותב מרן הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא - וימהר משה וגו'. לכאורה הי' נראה משום דהקב"ה אמר לו תחלה ושכתי כפי עליך עד עברי, דהיינו עד לאחר שיושלם זה שנאמר להלן ועבר ד' על פניו, ואז והסרתי את כפי וראית וגו', א"כ הי' זה ברגע ראשונה לאחר שנשלם הברית והקריאה של י"ג מדות של רחמים, וברגע ראשונה ממש שאחר זה היתה הראיה שנאמר בהקרא דוראית וגו', וז"ש וימהר משה ויקד ארצה וישתחו, בשביל ראה זו שהיתה אז תיכף, ושוב מצאתי שכך כתוב באגרת רבנו מיימון אביו של הרמב"ם.

אולם בפרש"י שם ז"ל וימהר משה כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו עכ"ל, הרי דמפרש דהך וימהר משה קאי על קודם לזה, שתיכף משהותחלה הקריאה והברית מיד וישתחו, וי"ל הביאור בזה, עפי"מ דתנן ביומא דף ס"ו דכשהיו שומעים את השם המפורש היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם, וה"נ הכא הרי הקריאה הותחלה בקריאת שם המפורש, ומשו"ה היה כאן חיוב השתחווה.

והנה חיוב השתחווה זה ואמירת בשכמל"ו הוא מתחלת קריאת השם המפורש (ולא לאחר שכבר נגמרה קריאת השם כמו עניית אמן דעלמא שהיא לאחר גמר הברכה), וכמבואר בסדר העבודה וברמב"ם דהיה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים, הרי דהשתחווה והברכה היה תיכף כשהתחיל להזכיר את השם, ובירושלמי הקרובים היו נופלין על פניהן הרחוקים היו אומרים בשכמל"ו אלו ואלו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהן, הרי

דבין ההשתחואה ובין העניה הוי צריכין להיות כל שעת הזכרת השם, מתחלת ההזכרה עד שעה שהוא מתעלם מהן. וזהו דכתיב וימהר משה, שתיכף שהותחלה הקריאה תיכף השתחוה, שכך היה מצותו, וכש"נ. עד כאן דברי הגרי"ז ז"ל.

ופשוט הוא שפירושו של הגרי"ז ז"ל שם יונח רק לפי היסוד שהובא בהמשך, והוכיח כן הגרי"ז ז"ל מזה שאמר להם משרע"ה כי שם ה' אקרא וגו', דאף השומע את השם המפורש "בדרך לימוד" חל עליו חובת השתחואה, שהרי בפרשת כי תשא שמע את השם המפורש מהקב"ה בשעה שלימדו הקב"ה לומר י"ג מדות, שמתחלת בה' ה', כלומר, בשם המפורש, והיה שם אזכרת השם בדרך לימוד, ולא בדרך אזכרה, ובהכרח שחובת השתחואה חל גם אם שומע את השם המפורש "דרך לימוד" וכנ"ל.

ובהמשך הבאנו את דברי המגילת אסתר על ספר המצוות שביאר שי"ג מדות לא נחשב כ"בדרך לימוד", אלא כאזכרה. וטעמו, שלא שייך לומר לשון לימוד על דבר שאין לה כל הסבר. ודייק ממה שכתוב ש"הראה" למשה ולא נאמר שלימדו למשה יעו"ש. כמו כן הבאנו שם משמו של הרא"ש שי"ג מדות של רחמים אין לה כל הסבר ולא שייך לומר בזה שנמסרה למרע"ה בדרך לימוד, שהרי לא הוסבר למרע"ה מדוע כאשר יזכירו בנ"י את סדר י"ג מדות ימחול להם יעו"ש מה שהארכנו בזה. ולפי"ז דברי הגרי"ז ז"ל יונח גם בלעדי מה שהניח שגם השומע את השם המפורש דרך לימודו צריך להשתחוות. כמו כן הבאנו בהמשך מה שכתב הצ"ח שסדר י"ג מדות לא יועילו אם אינו אומרו כדרך כתיבתו, אך כבר כתבתו שם שדברי הצ"ח סותר לכא' את מה שכתב הגרי"ז ברמב"ם הלכות ע"ז אצל מגדף עיין שם. (הג"ה: ועיין לשון רש"י על הפסוק ויאמר אני אעביר (פרק לג פסוק יט) הגיעה שעה וכו' לפי שאני רוצה וצריך "ללמדך" סדר תפלה וכו' משמע שנחשב לימוד ולא אזכרה כפי שכותב המגילת אסתר).

דברי הגרי"ז ז"ל שם בפרשת כי תשא ניתן לפרש אלא אם כן נאמר שבכל התורה נמסרו השמות למשרע"ה דרך כתיבתן

כבר כתבתנו שמדברי הגמ' ביומא שהובא לעיל שפירשו כי שם ה' אקרא וכו' שמרע"ה אמר להם לישראל בשעה שאתם שומעים ממני את השם המפורש עליכם לומר בשכמל"ו וליתן גדל לאלוקינו וכו' מוכרח שחובת אמירת בשכמל"ו הוא גם כאשר שומעים את השם "בדרך לימוד" ולא דווקא בדרך אזכרה, (כפי שהיו שומעים את השם מפי כה"ג ביוה"כ, וראה מה שהארכנו בזה בהמשך מתי היו אומרים בשכמל"ו בבית המקדש אם רק בברכת כהנים ובשעה שהיו שומעים את הכהן גדול ביום הכפורים או אפשר גם כאשר הכהן גדול היה מתפלל ולומד וכדומה). ואכן הגרי"ז ז"ל תפס שחובת אמירת בשכמל"ו וכן חובת השתחואה הוא גם כאשר היו שומעים את השם המפורש בדרך לימודם, ולדעתו, כן עולה מדברי הגמ' ביומא אצל כי שם ה' אקרא וכו' שהרי שם היו שומעים את השם בדרך לימודם וכבר הבאנו כל זה לעיל. שדברי הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא שמרע"ה השתחוה שם מפני ששמע את השם המפורש הולמים אלא אם נאמר שחובת השתחואה ואמירת בשכמל"ו הנו גם כאשר שומע את השם המפורש בדרך לימודו, ולא דוקא כאשר

שומעו דרך אזכרה. שהרי בפרשת כי תשא שמע משרע"ה את שם המפורש כאשר לימדו הקב"ה סדר אמירת י"ג מדות. והגם שניתן לפרש שלכן אמרו למשרע"ה את סדר י"ג מדות בשם המפורש כיון שנחשב כבדרך אזכרה וכפי שהבאנו לעיל בשם המגילת אסתר, אך מסתימת לשון הגרי"ז ז"ל משמע שהשתחוה משרע"ה כששמע סדר י"ג מפני שגם השומע בדרך לימדו יש לו להשתחוות ואין צריך לבוא לחידושו של המגילת אסתר.

כמו כן יש להוסיף בזה, שדברי הגרי"ז שם הולמים אלא על פי היסוד שקבע שבכל התורה כולה היה מוסר הקב"ה למשרע"ה את השמות שבתורה ככתיבתן, בשם המפורש. שאם לא כן יוקשה מדוע כאשר לימדו השי"ת סדר י"ג מדות מסר לו הקב"ה את סדר י"ג מדות בשם המפורש. ובאמת שכן מוכרח מדברי הגמ' ביומא שם שאמרו כי שם ה' אקרא כי שם ה' אקרא וכו' שמרע"ה אמר להם לישראל בשעה שאתם שומעים ממני את השם המפורש עליכם לומר בשכמל"ו וליתן גודל לאלוקינו וכו' ולכא' אין כל הסבר לדברי הגמ' שם, לשם מה אמר להם משרע"ה כי שם וכו' והיכן אמר משרע"ה לישראל את השם המפורש, ולשם מה אמר להם משרע"ה כי שם ה' אקרא כאשר לא היה שום מקום שמרע"ה אמר להם לבנ"י את השם המפורש, ובהכרח צריך לומר, שבעת אשר מסר הקב"ה למרע"ה את התורה, היה אומר לו את השמות שבתורה ככתיבתן וכך גם היה מוסר משרע"ה את התורה לבנ"י כאשר הוא משמיע להם את השמות ככתיבן.

ואין להקשות אם כן שמרע"ה היה שומע את השמות שבתורה ככתיבתן וכך היה מוסר את התורה לבני ישראל אם כן מדוע לא מצינו בשום מקום שענה משרע"ה בשכמל"ו וכן לא מצינו שהשתחוה, כמו כן לא מצינו שבני ישראל ענו בשכמל"ו כשנאמר להם הפרשיות על ידי משרע"ה או השתחוו. והנה מה שלא מצינו שבני ישראל היו משתחוים אינו קשיא כלל, שהרי כבר כתבתנו לעיל שחובת השתחוואה הנה דווקא כאשר שומעים את השם המפורש בשעה שעומדים "במקום גלוי שכינה" והרי לא נמסרה התורה לבני ישראל בהיותם עומדים באוהל מועד, כלומר, "במקום גלוי שכינה" ומשום כך לא מצינו שבנ"י היו משתחוים. אך עדיין קשיא מדוע לא מצינו שאמרו בנ"י בשכמל"ו, שהרי אצל אמירת בשכמל"ו לא נאמר שצריך לעמוד במקום גלוי שכינה והרי מטעם זה גם "הרחוקים" שעמדו מחוץ לעזרה היו אומרים בשכמל"ו. וצריך לומר שהגם שלא מצינו שאמרו בנ"י בשכמל"ו אך הרי להדיא מפורש בגמ' ביומא הנ"ל שמרע"ה אמר להם לישראל שעליהם לומר בשכמל"ו כאשר ישמעו מפיו את השם המפורש ובהכרח שהיה מוסר את התורה לבני ישראל כאשר את שמותן היה מוסר ככתיבתן בשם המפורש ולכן הזהיר משרע"ה שעליהם לענות בשכמל"ו.

ועיין מה שהבאנו בהמשך, שאין כל ראייה מדברי הגמ' ביומא כי שם ה' אקרא וכו' שהיה מוסר משרע"ה את השמות שבכל התורה דרך כתיבתן, ויש לומר שדבר זה התחדש אלא בסוף הארבעים שנה, אך במשך הארבעים שנה היה מוסר לבני ישראל את השמות שבתורה דרך קריאתן ולא בשם המפורש.

(א"ה: יש לעיין אם כך הם פני הדברים שהיה משרע"ה מוסר לישראל את התורה כאשר הוא משמיע את השמות מפורשין ככתבן אם כן מדוע כותב רש"י בפרשת אמור אצל המגדף שהיה יודע את השם המפורש כי שמעו בהר סיני ומדוע לא כותב רש"י מפני שכך היה מוסר משרע"ה לבני ישראל את הדברים והמצוות שהיה מצווה אותו לאומרם לבני ישראל - וצ"ע והארכנו בזה לקמן האם רק בסוף הארבעים שנה התחייבו בני ישראל באמירת בשכמל"ו או אפשר שכל הארבעים שנה נצטוו בזה עיין שם).

(במאמר המוסגר: עיין ברמב"ם בפירוש המשניות ביומא שם ומשמע מדבריו דעיקר דין של בשכמל"ו נאמר רק על אמירתו של משרע"ה את השם המפורש, ולדורות אינו נכלל בעצם הקבלה, דהביא קרא דכי שם ה' אקרא וכו' וכתב שם ובא על זה הקבלה וכו' ושוב הביא את דברי הגמ' הנ"ל ובסיום דבריו, כתב: בזה הלשון, דלדורות גם כן ראוי ומצוה לעשות כן גם כן. ולכאול מוכרח מדברי הרמב"ם שהיה זה הוראת שעה שמרע"ה כשיאמר לבני ישראל את התורה בשם המפורש עליהם לענות בשכמל"ו, ואין להביא מזה ראיה להנהגת הכהן גדול ביום הכפורים וכדומה. וכמו כן לא נוכל לדעת הרמב"ם לפרש את מה שכותב הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא שלכן ויקוד משה והשתחוה מפני ששמע מהקב"ה את השם המפורש, שהרי לפי הרמב"ם בפירוש המשניות הדין של אמירת ברוך שם וכו' הנאמר בהאזינו הוראת שעה הייתה, ואם אמירת בשכמל"ו הייתה הוראת שעה לכאול גם דין השתחוואה הוראת שעה הייתה, ומניין לנו שבעת ששמע משרע"ה את ה"ג מדות בשם המפורש חל עליו חובת השתחוואה. וצריך עיון.

ואפשר יש לומר בכוונת הרמב"ם שכתב ולדורות גם כן ראוי ומצוה וכו'. שכוונתו בזה, דלדורות גם כן מצווה לעשות כן, משום שהוא גם כן נכלל בהקבלה. וצריך עיון בזה. ובאמת שהדבר מפורש ברמב"ם ביד החזקה שיש חובת השתחוואה ואמירת בשכמל"ו לדורות, ושלא כפי שכותב הרמב"ם בפירוש המשניות, שהרי בעבודת יום הכפורים מפרש להדיא שהקרובים היו אומרים בשכמל"ו מכח פסוק זה שדרשו בגמ' ביומא שאמר להם משרע"ה כי שם ה' אקרא וגו'. ועל כרחך שלא היה זה הוראה שעה בפרשת האזינו אלא מצווה לדורות נאמר שם, ומטעם זה יש להשתחוות ביום הכפורים ולומר בשכמל"ו כאשר היו שומעים את הכהן גדול אומר את השם המפורש).

ידון מדוע דווקא כאשר לימדו ה' למרע"ה סדר אמירת י"ג הזכרה בתורה שמשרע"ה השתחוה, ומדוע לא הזכרה שמשרע"ה השתחוה כאשר שמע את התורה באוהל מועד.

ועדיין יש להעיר במה שכתב שם הגרי"ז ז"ל לפרש שמשרע"ה השתחוה כאשר שמע מפי הקב"ה סדר י"ג מדות מדין השומע את השם המפורש שיש עליו חובת השתחוואה. ועל פי היסוד שהניח שבכל התורה כולה כשמסרה הקב"ה למשה נמסרו השמות למשרע"ה דרך כתיבתן, וקשיא אם כן למה נתייחדה פרשת כי תשא, שמסופרת בה בתורה עובדת ההשתחוואה של משרע"ה (בשעה שלימדו הקב"ה למשה אמירת שלוש עשרה מדות), והרי משרע"ה היה משתחוה בכל דבור ודבור שהיה מדבר אליו השי"ת באוהל מועד,

ומדוע הזכרה עניין ההשתחוויה של משרע"ה רק בפרשת כי תשא כאשר לימדו הקב"ה סדר אמירת י"ג מדות.

ולכאורה משמע וצריך לומר דאזיל הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא במהלך אחר ולא כפי שהובא משמו לעיל, אלא סבר הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא, שכל התורה כולה נאמרה למשרע"ה דרך קריאתו, ומובן מדוע דווקא שם כאשר לימדו את הי"ג מדות מוזכר שהתחווה משרע"ה, כיון שרק פרשה זו נאמרה לו למשרע"ה דרך כתיבתו, ועיין מה שכתבנו בהמשך בשם הצ"ח שיש צורך להזכיר את השם המפורש באמירת סדר י"ג מדות הגם שבכל התורה כולה היה משרע"ה מזכיר את השמות כדרך קריאתו.

אולם באמת שאין זה קשיא כלל ועיקר. ויש לומר בזה, דאף שהשתחווה משרע"ה בכל התורה כולה, מכל מקום בכל התורה, כלומר, בכל דיבור ודיבור שהיה מדבר הקב"ה עם משרע"ה התורה מספרת ומוסרת לנו רק את עצם תוכן הדיבור והמצווה שקיבל משרע"ה מאתו יתברך שמו ומה שמסר להם משרע"ה לישראל. משאין כן שם בפרשת כי תשא אצל י"ג מדות מוסרת לנו התורה, כל המעשה כולה, איך הוא התנהל, והאיך אמרה הקב"ה למשרע"ה, ולא רק את תוכן הדיבור שדיבר ה' למשה, וכיון שנאמר ומסופר שם כל המעשה, לכן גם סיפרה לנו התורה שמשרע"ה השתחווה.

ועיין בדברי הגרי"ז ז"ל בפרשת כי תשא שתפס באופן פשוט שהשמות נאמרו למשרע"ה בשם המפורש ככתיבתו, ולכא' תפס כן מרן הגרי"ז ז"ל מכח מה שהניח והובא לעיל שבכל התורה כולה נאמרו השמות למשרע"ה ככתיבתו, ומקיש הגרי"ז ז"ל כל התורה כולה לאמירת י"ג מדות שלימדו הקב"ה, ואם בכל התורה כולה שמע משרע"ה את השמות מפי ה' ככתיבתו מדוע נשתנו סדר י"ג מדות שגם הם חלק מהתורה. – ובדבר זה יובן מדוע רבינו מימון כותב שם פירוש אחר בהשתחוויה הנ"ל בכי תשא ומדוע השתחווה משרע"ה. ועיין שם בגרי"ז על התורה שהביא את דברי רב מימון. ויש לפרש ולומר שסבירא ליה לר' מימון ז"ל שהשמות בי"ג מדות נמסרו לו למשרע"ה דרך קריאתו, ולדעתו, כל התורה כולה נמסרו השמות למשרע"ה בדרך קריאתו, ולכן לא היה עליו כל חובת השתחווה. – ולא מסתבר ליה לרב מימון לחלק ולומר דכאן אצל י"ג נשתנה הדבר וכפי שכותב הצ"ח, ולכן נאמרו למשרע"ה בדרך כתיבתו. – ואין להקשות על רבינו מימון ממה שאמר משרע"ה בפרשת האזינו כי שם ה' אקרא ומבואר מזה שכל התורה נמסרו לו למשרע"ה בדרך כתיבתו, דיש לדחוק ולומר, שעניין אמירת משרע"ה את שם המפורש לבני ישראל התחדש רק בסוף שנת הארבעים שנה והארכנו בזה לקמן. (א"ה: ועיין שם בפירוש רש"י שכתב וז"ל. ויקרא בשמא דה'. וכבר כתבו מפרשי רש"י לפרש כוונת רש"י שביקש לומר שאמר לו הקב"ה בשם ה' דייקא, כלומר, בדרך כתיבתו וכן הוא בארוכה בתשובה שכתב בזה אחד האחרונים ז"ל ולכא' דבריו בפירוש דברי רש"י תואמים את מה שכתבנו לקמן בשם בעל הצ"ח שרק סדר י"ג מדות נמסרו למשה בדרך כתיבתו. וצריך ביאור).

לדעת הגרי"ז ז"ל גם הכתוב בסוף משפטים "והשתחוויתם מרחוק" מתפרש שנצטוו בני"י להשתחוות כאשר ישמעו את השם המפורש בעשרת הדברות

הנה הגרי"ז אמר בפירוש הקרא "והשתחויתם מרחק" (שמות כד, א) שהכוונה בזה שנצטוו בני ישראל להשתחוות כאשר ישמעו בני ישראל את השם המפורש במעמד הר סיני, ולדעתו, גבי מעמד הר סיני היו בני ישראל שומעים מה' את השם המפורש ככתיבתו, וכמפורש ברש"י סוף פרשת אמור אצל המגדף, שכתב שם רש"י שהמגדף למד את השם המפורש מהר סיני. ומטעם זה נצטוו בני ישראל בהר סיני "והשתחויתם מרחוק" משום שיש דין השתחוויה כששומעים שם המפורש וכפי המבואר בירושלמי הנ"ל. ומה שאמר הפסוק "מרחוק" פירש בזה הגרי"ז ז"ל, דכיון שהיה עליהן חובת השתחוויה, הרי היו עלולים להיכנס על ידי ההשתחוויה לגבול שאינו שלהם, וגבולין מיוחדין היה שם לבני ישראל, לכהנים, ולאחרן ומשה, ולכן אמר וציווה אותם "מרחוק", שישתחוו מרחוק ולא יכנסו על ידי ההשתחוויה לגבול שאינו שלהם.

(הג"ה: ואף דכתב הגרי"ז שהבאנו לעיל שיש דין "מקום גילוי שכינה", וכאן הגילוי שכינה היה רק על ההר והם עמדו תחת ההר. צריך לומר בזה. דכל ההר נחשב למקום אחד כולל מתחת להר ששם עמדו בני ישראל. ולמרות שהיה ההר נחלק למחיצות מחיצות וכן"ל. מכל מקום כל איזור הר סיני וגם בתחתיתו ששם שמעו את עשרת הדברות נחשב ל"מקום גילוי שכינה", ואינו דומה לאלו העומדין חוץ לעזרה שנחשב כחוץ מהמקום של המקדש, ולא נחשב שעמדו ב"מקום גילוי שכינה").

ועל פירושו של הגרי"ז ז"ל יש להקשות כמה וכמה קושיות ונביא לעת עתה שתיים מהם. א. שהרי קרא ד"והשתחויתם מרחוק" הנ"ל שבסוף משפטים לא נאמר על שעת מתן תורה, רק על קודם לכן או על לאחר מכן (ועיין לקמן שהבאנו בזה מחלוקת רש"י ורמב"ן). ב. והרי פסוק זה נאמר רק כלפי משה ואהרן נדב ואביהוא, ושבעים זקנים, ואין פירוש הגרי"ז ז"ל כוונת הפסוק ו"השתחיתם מרחוק" כלפי כל בני ישראל, שהיו צריכים להשתחוות – ובהמשך הארכנו בכל זה עיין שם. – בכל אופן מכאן מוכיח מרן הגרי"ז ז"ל שיש דין להשתחוות כאשר שומעים את השם המפורש וכפי המבואר להדיא בירושלמי שהקרובים היו משתחוים ונופלין על פניהם.

ידון מדוע נחשב מקום ההר היכן ששמע משרע"ה את סדר י"ג מדות למקום גילוי שכינה וקשיא מה שפירש הגרי"ז ז"ל שמרע"ה השתחוה שם מפני ששמע את השם המפורש

אמנם עדיין צריך עיון לכאורה, שהרי כתב הגרי"ז ז"ל שכדי להתחייב בהשתחוויה צריך "מקום גילוי שכינה", ומטעם זה לדעתו "הרחוקים" היו אומרים רק בשכמל"ו אך לא היו משתחוים, ולכאול' רק העזרה היה עליו שם וחלות "מקום", מה שאין כן אצל שלוש עשרה מדות מאי משווי את מקום הר סיני ל"מקום" ומניין לה חלות של "מקום", עד שנאמר בה דמשה עמד "במקום גילוי שכינה", ולכאורה המקום שעמד שם מרע"ה נחשב כמקום של העומדים מחוץ לעזרה, דאמרינן בזה שכיון דאינו במקום העזרה לא מיקרי שעומד במקום גילוי שכינה.

והגם שהיה שם על ההר גילוי שכינה, מכל מקום לא היה שם על ההר חלות "מקום" ואין להר שעמד שם משרע"ה דין "מקום" כלל, ואף שעמד סמוך למקום שעברה שם שכינה לא

איכפת לנו מזה כלל. וצריך לעמוד במקום שיש עליו חלות "מקום גילוי שכינה" כמו בעזרה. ודוחק לחלק ולומר ולפרש שרק מחוץ לעזרה אינו נחשב למקום גילוי שכינה, כיון שהעזרה היה לו דין מקום, ומקום העזרה הייתה מפקיע את החוץ לעזרה שלא ייקרא מקום גילוי שכינה, כלומר, מקום העזרה הפקיעה את חלות "מקום" מאלו שהיו עומדין מחוץ לעזרה ולכן לא היה שם חובת השתחויה, ונחשב כאילו עמדו שם העומדים במקום אחר, ולא במקום גילוי שכינה, משאין כן על ההר שלא היה שם מקום כלל, לכן נחשב ההר שנמסרו שם למשרע"ה סדר י"ג מדות למקום גילוי שכינה, שהרי לא היה שם מקום אשר יפקיע את המקום שעמד שם משרע"ה מהיות עליו חלות "מקום גילוי שכינה", כדי שנאמר, שלא היה עומד משרע"ה במקום גילוי שכינה, ועמד כביכול על מקום כעין המקום שחוץ לעזרה שאינו נחשב למקום גילוי שכינה.

יתירא מכך. והרי הגרי"ז ז"ל עצמו אמר לפרש בפירוש הפסוק "והשתחויתם מרחוק" שהובא לעיל, שהיה שם דין "מקום" משום דכתיב "והגבלת" את ההר, ולכן נחשב ההר ל"מקום" והתחייבו שם בני ישראל ב"והשתחויתם מרחוק". הרי דלא סגי ליה במה שהיה שם גילוי שכינה, וכדי שייחשב למקום גילוי שכינה מצריך הגרי"ז ז"ל למה שהגבילו את ההר. ואם כן צריך עיון מה שכתב הגרי"ז לפרש את ענין ההשתחואה של משרע"ה גבי שלוש עשר מדות. והרי לא עמד משרע"ה "במקום גילוי שכינה" ולא היה בהר חלות של "מקום" כלל.

והנה עיין שם בקראי דמבואר די"ג מדות נאמרו למשה על ההר סיני בשעת נתינת לוחות השניות, ואפשר יש לומר בזה. שהיה לו להר סיני דין "מקום" כמו בשעת נתינת לוחות הראשונות, וכפי שביאר הגרי"ז הנ"ל. ובאמת דכתיב שם אצל הלוחות השניות "ואיש לא יעלה עמך" ומשמע שהיה שם דין מקום כמו בלוחות הראשונות שכתוב שם והגבלת את העם וכדברי הגרי"ז הנ"ל. - ועדיין צריך עיון בזה, האם היה זה סתם איסור שלא יעלו עמו, או אפשר משום שהיה גם בעת נתינת הלוחות השניות חובת הגבלה, ולכן היה להר חלות של "מקום" גילוי שכינה וכמו בלוחות הראשונות. (א"ה: וכך משמע קצת מדברי רש"י שם שכתב שלא יעלו כדי שלא ישלול בהן עין הרע ולא כתב שאסור לעלות בהר מדין והגבלת כפי שהיה בלוחות הראשונות. וצ"ב).

ואם כנים אנו שגם בלוחות השניות היה דין והגבלת ולכן נחשב למקום גילוי שכינה, אתי שפיר מדוע השתחוה משרע"ה כאשר שמע י"ג מדות, כיון שהיה להר היכן ששמע משרע"ה סדר י"ג מדות חלות של "מקום" מכח והגבלת, וכמו שפירש הגרי"ז אצל הלוחות הראשונות על הפסוק והשתחויתם מרחוק.

יבואר כוונת הגרי"ז שיש לומר בשכמל"ו ולהשתחוות תיכף עם התחלת אמירת השם המפורש ולא לאחר שמיעת השם המפורש כדרך עניית אמן אחר הברכה

ועיין שם עוד בחידושי מרן רי"ז הלוי על התורה פרשת כי תשא שכתב בביאור וימהר – שדין בשכמל"ו והשתחויה אינו כדין עניית אמן על ברכה, אלא דבשעת התחלת אמירת השם צריכין מיד לומר בשכמל"ו וכמבואר ברמב"ם דאף הוא היה מתכוין לגמור את השם

נגד המברכים גבי עבודת יום הכפורים. ונראה שפירש הגרי"ז ז"ל הא דאמרו בירושלמי דלא היו זזים משם עד שהיה מתעלם, שאין הפירוש בזה, שהיה נשכח מהם השם המפורש, רק שלא גמרו אמירת בשכמל"ו והשתחויה עד שגמר הכהן גדול אמירת השם, וזהו הכוונה עד שהיה מתעלם. וירושלמי זה הוא המקור לדברי הרמב"ם והפייטן בסדר העבודה שכתב - שאף הוא היה מתכוין לגמור את השם נגד המברכין. (הג"ה: וקצת צריך עיון דמדברי הראשונים משמע כפירוש הראשון שהיה נשכח מהם, וכמבואר בדברי התוס' סוטה (מ,א) - וראה מה שכתבנו לקמן שאפשר שמקור הרמב"ם הוא הזוהר הק' ולא מהירושלמי הנ"ל ולפי"ז לא יוקשה מדברי הראשונים).

והג"ר מאיר שליט"א אמר להגרי"ז שמדויק כן מן הקרא דנלמד ממנו דינא דברוך שם וכו' דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל ומשמע מיד כשהוא מתחיל לקרוא השם תיכף הבו גודל. - ואמר הגרי"ז ז"ל שזהו טוב מאוד. והוסיף ואמר הגרי"ז ז"ל שגם מוכח מקרא זה שעניית בשכמל"ו יש לו שייכות להזכרת השם. עד כאן דבריו וסתם מרן הגרי"ז ז"ל ולא פירש כוונתו.

וביאור דבריו ז"ל - שאין עניית בשכמל"ו דין וחובה על הגברא שיענה ברוך שם וכו', כלומר, שבעת אשר שומע את השם המפורש מתחייב בעניית בשכמל"ו, כמו גבי עניית אמן שהוא חובה על השומע את הברכה, אלא הוי דין בחפצא, כלומר, תנאי הוא באופן וצורת הזכרת השם המפורש, שטעון עניית בשכמל"ו, והוא דין בצורת אזכרת השם, שטעון "נתינת גודל". - וממילא מוסבר ומובן מאוד הא דשאני ברוך שם וכו' מעניית אמן, כיון דבשכמל"ו אינו דין על הגברא, אלא כמו שכתבנו דהזכרת השם טעון "הבו גודל", ומשום כך אמרו שצריך לומר ברוך שם וכו' בשעת אמירת שם המפורש ממש, ולא לאחר שגמר הזכרת השם, לאפוקי מעניית אמן שצריך לענות אמן רק לאחר הברכה. וזהו הכוונה במה שאמר מרן הגרי"ז ז"ל שעניית בשכמל"ו יש לו שייכות לעצם הזכרת השם.

והג"ר מאיר שליט"א אמר לפרש עוד בזה. ולדעתו גם אם נאמר שיש חיוב לענות בשכמל"ו גם לאחר הזכרת השם המפורש עדיין יונח מדוע אמרו העומדים שם בעזרה ומחוץ לעזרה בשכמל"ו עם הזכרת השם דווקא. וכפי שכתב הרמב"ם, ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם נגד המברכים. והפירש בזה אמר הגר"מ שליט"א, דאילו לא היו עושין כן, אלו שהיו גומרים בשכמל"ו קודם שסיים הכהן גדול את אמירת השם המפורש, אם כן נמצא שכאשר היו שומעים את סוף אזכרת השם המפורש היה חל עליהם פעם נוספת חיוב אמירת בשכמל"ו - והיו צריכים לומר ברוך שם וכו' פעם שנייה, ולכן היה מכוון לגמור את השם כנגד המברכין כדי שלא יתחייבו פעמיים באמירת בשכמל"ו.

ועיין בסוטה (מ,ב) גבי הא דאיתא דברכת כהנים בגבולין היה ג' ברכות שיש הפסק של אמן, אבל במקדש שאין אומרים אמן ממילא הוי ברכת כהנים ברכה אחת, שהקשו שם התוס' הא יש דין אמירת בשכמל"ו, ואם כן היה הפסק על ידי זה. ומדוע נחשבת ברכת כהנים במקדש לברכה אחת. ותירצו, דשמא לא ענו בסוף הברכה רק ענו בשעה שאמרו את השם המפורש עיין שם. - וצריך עיון מהו ה"שמא" שכתבו התוס' ובמה הסתפקו. והרי

הכי מוכח להדיא מהא דאמרו ביומא אצל יום הכפורים שהעומדין היו משתחוויים מיד כשאמר הכהן גדול את השם המפורש, כלומר, בשעה שהיה אומר את הפסוק ולא המתונו עד שיגיע לסוף הפסוק - ואף דשם ביום הכפורים לא היה לו דין ברכה שנימא בזה שנמתין עד סוף הברכה, מכל מקום עדיין חזינן משם שדין השתחוואה ולכא' ממילא הוא הדין עניית בשכמל"ו נאמר על שעת הזכרת השם, וכמו שהיה ביום הכפורים, הוא הדין היה בברכת כהנים במקדש, ומדוע מסתפקים בזה התוס' וצריך עיון. ועיין לקמן מה שכתבנו להביא בשם הגר"א ועוד שכתבו שלא גרסינן במשנה ביומא שהיו משתחוויין ביום הכפורים ולפי"ז ניחא מדוע לא הביא התוס' ראייה מזה שהיו משתחוויין מיד ביום הכפורים.

ומשמע מדבריהם דסבירא להו לתוס' דיש מקום לומר דאף דבהזכרת השם גרידא הדין הוא שצריך להשתחוות ולומר בשכמל"ו תיכף בשעה שמתחיל באמירת שם המפורש ולכן ביום הכפורים היו משתחוויים ואומרים בשכמל"ו תיכף ומיד כשהיה הכהן גדול מתחיל באמירת השם המפורש, מכל מקום סוברים התוס', דאפשר שאין ראייה מיום הכפורים שהיה שם רק אזכרת השם המפורש, מה שאין כן גבי ברכה כמו אצל ברכת כהנים משתנה הדין, וצריך לומר בשכמל"ו רק עם גמר הברכה, ולכן כתבו "שמא". ודבר זה צריך עיון למה יהיה כן. ועיין בפירוש הרא"ש סוף מסכת תמיד שגם כן הקשה כקושיית התוס', ועיין שם מה שתירץ, וכוונת תירוצו שם צריך עיון.

ויש להוסיף בזה עוד. דהנה לפי מה שאמר הגרי"ז ז"ל שעיקר דין אמירת בשכמל"ו, הכוונה בזה, שיש לומר בשכמל"ו בשעת הזכרת השם ממש, וכך הוא צורת האמירה של השם המפורש, ולכן נאמרת בשכמל"ו עם האזכרה ולא לאחר גמר האזכרה, כעניית אמן וכמו שנכתב לעיל כל זה, וכבר כתבו מרן הגרי"ז ז"ל במקום אחר, דעצם הזכרת השם המפורש טעון "הבו גודל" יעו"ש, וכיון דזהו הכוונה באמירת בשכמל"ו, אם כן פשוט הוא, שאפילו בברכה כמו אצל ברכת כהנים גם כן הכי הוי, שאין ממתניין עד סוף הברכה, שהרי הדין הנאמר לומר בשכמל"ו, כוונתה, שכך היא אופן אמירת שם המפורש, שצריך לאומרה בבת אחת עם בשכמל"ו על ידי השומעים. וכל הסתפקותם של התוס' בסוטה שם, הוא מפני שלא תפסו כפי היסוד של הגרי"ז ז"ל ועל כן הסתפקו בזה, האם עניית בשכמל"ו הוי עם גמר הברכה אם לאו, כמו כן ניתן להסתפק ולומר שאפשר רק במידה ויש אזכרה גרידא אמרין בשכמל"ו בבת אחת, עם האזכרה ממש, משאין כן כאשר יש ברכה שנאמרת עם השם המפורש, כמו ברכת כהנים או אז דינה להיאמר בשכמל"ו עם גמר הברכה. (וכפי שסברו והסתפקו התוס' שם לחלק בכל זה).

אמנם כאשר אנו תופסים כפי שהניח וקבע מרן הגרי"ז ז"ל אין מקום להסתפק כנ"ל, היות וכל עיקר דינו של ההשתחויה ואמירת בשכמל"ו הוא דין באופן וצורה הזכרת שם המפורש, ולכן בהכרח בכל, גם כאשר השם המפורש נאמרת בתוך ברכה, דין בשכמל"ו להיאמר בבת אחת ממש עם השם ולא אחריו. והנה לדברי הגרי"ז (הג"ה: ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי בקונטרס יומא שהקשה כן על תוס' עיין שם) אתי שפיר היטיב הא דלא הוי הפסק אצל ברכת כהנים וכפי שכתבו להקשות התוס' שם בסוטה, שהרי היו אומרים

בשכמל"ו בשעת הזכרת השם המפורש, בבת אחת עם שמיעת ואמירת השם המפורש, ומדוע שייחשב להפסק בגמר הברכה, וכדברי התוס'. ועוד יש לפרש בזה, שלכן אמירת בשכמל"ו אינו נחשב להפסק וכפי שהקשו התוס', שהרי לא אמרו בשכמל"ו אחר שהזכירו את השם המפורש ואמרו בשכמל"ו אך ורק בבת אחת עם אמירת השם המפורש, ומשום דכך היא צורת אמירת שם המפורש, ולכן אינו נחשב אמירת בשכמל"ו להפסק, כיון שהיא חלק מהאופן וצורת אמירת הברכה בשם המפורש.

והתוס' כפי הנראה לא סברו כפי היסוד שהניח מרן הגרי"ז ולכן כתבו להסתפק אם בברכת כהנים היו עונים לאחר הברכה, או תוך כדי האזכרה כמו שהיה ביום הכפורים. - אולם באמת כי לעצם קושייתם של התוס' אין צריך לפירוש השני כלל. דפשוט הוא דאם אין הפסק בגמר הברכה, אינה נחשבת ברכת כהנים לשלושה ברכות.

והנה חובת אמירת בשכמל"ו מובא ביומא (לז,א) אבל חובת השתחויה איתא רק בסוף יומא במשנה האחרונה ראה שם בגמ' (סו,א) ורק אצל ההשתחויה נאמר שהיו משתחוין מיד עם תחילת האזכרה. - (ועיין שם בהגהות הגר"א שגורס במשנה כדברי הירושלמי וצוין שם לעיין בביאור הגר"א או"ח סימן תרכ"א ס"ק ט) והמבואר והעולה מדברי הגר"א שלא גרסין לדברי הירושלמי במשנה ביומא שם. ונמצא דדין השתחויה לא הזכר בשום מקום במסכת יומא בבלי ולפי זה אתי שפיר מדוע לא כתבו התוס' להביא ראיה מזה שהיו משתחוין ביום הכפורים תיכף עם הזכרת השם המפורש. ובאמת ראה בתוס' סוטה שם שהוכיחו שהשתחויו בשעת הזכרת השם רק מירושלמי הנ"ל ולא הביאו משנה הנ"ל ועל כרחך דסברו דלא גרסין ליה בבלי ואפשר שמשום כך כתבו להסתפק בזה, כלומר, שמסתפקים התוס' שמא אין הבבלי סובר בזה כפי שעולה מן הירושלמי, שהיו עונים ומשתחויים מיד עם תחילת האזכרה.

ולגבי עצם העניין האם גרסין כן בבלי אם לאו וכדברי הגר"א ז"ל. ראה במשנה יומא סו,א בירודי שער לגירסתנו, ובתוי"ט שם כתב, שכ"ה בכל הזכרות השם אלא שהתנא המתין עד סוף ההזכרות, ולפני הראשונים לא היתה גי' משנה זו. ועיין באו"ז ח"ב סי' רפא ובמרדכי יומא סי' תשכז שאינו בתלמוד, ועי' דק"ס שם שבכל ספרי הראשונים אינו; תוס' סוטה (מ ב) ד"ה וכל כך: בשעת הגרלה; ועיין ברמב"ם עבודת יוהכ"פ פ"ב ה"ז שכתב וסתם שצריך להשתחוות אחר הזכרת השם ביוהכ"פ; ועיין ראבי"ה יומא עמ' 196 שכתב על כל אזכרה. ועיין בשו"ת אבקת רוכל סי' כז ויכוח אם הכהנים והעם לא נפלו על פניהם אלא בשם השלישי של הוידויים או בכולם. כמו כן מצאנו כתוב שבכל נוסחאות פיוטי העבודה למוסף יוה"כ הזכר הכהנים והעם וכו' על כל וידוי. - וראה מה שהארכנו בזה עוד בהמשך.

ידון בדברי הגרי"ז ז"ל שמשמע"ה היה אומר לבני ישראל את השמות שבכל התורה בשם המפורש, וקשיא והרי אין מזכירין בגבולין את שם המפורש

לכאול' מזה שפירש הגרי"ז ז"ל שמרע"ה היה אומר גם בכל פעם שהיה מזכיר את ה' וגם דרך לימודו בהכרח שסבר תרתי. האחד, שהזכרת השם המפורש במקדש, אינה דין

בברכת כהנים ובאופן האמירה של הכהן גדול ביום הכפורים, אלא דין הוא במקום המקדש, ומשום כך, כל דבר שיש בה שם השם נאמרת במקדש בשם המפורש, כולל בתפלות ושאר דברים כמו בעת לימודו. והשני. שלא רק במקדש נאמרת השם ככתבו אלא בכל מקום אשר שם שורה שכינה. ושפיר יובן דברי הגרי"ז שאמר שמרע"ה היה מזכיר את השם המפורש בהיותו מלמד את התורה לבני ישראל ולדעתו אין זה נחשב כגבולין שלא מזכירין בה את השם המפורש אלא נחשבת למקום המקדש. ולדעת הגרי"ז ז"ל משרע"ה נחשב כמקום המקדש, וראה מה שהבאנו בהמשך מדברי הרמב"ן בזה, ומס' שם ושמואל ועוד בזה הענין.

ובתוך הדברים שהבאנו בזה בהמשך כתבנו גם להביא מה שכתב בקיצור מזרחי ר"פ האזינו (לב,ג) לאחר שמייתי שם את דברי הרא"ם. וז"ל, ואע"ג שלא נזכר כאן מקדש, וגם משה לא הי' עומד במקדש בעת ההיא, כדמשמע ממאמר וילך משה, שכתבו המפרשים שהלך למחנה ישראל וכו'. אפשר לומר מדאמר כי שם ה' אקרא, משמע שם המפורש, דאין להזכירו אלא במקדש במקום השכינה, רק שמשה הי' מזכירו בכל מקום, שהוא ע"ה הי' משכן השכינה, ע"ד האבות הן המרכבה, לכך אמרו במקדש, וכן כתב קצת מהר"ן בשם מהרי"א עכ"ל. ולפי"ז ניחא שהיה משרע"ה מזכיר את השם המפורש בשעה שהיה מלמד את בני ישראל תורה ונחשב לו כמקום המקדש ולא כגבולין.

וכאשר בינותי וחיפשתי שוב בכתובים לבית בריסק מצאתי כתוב עוד בענין זה ונכתב בשולי הגליון באחת משיעורי חומש רש"י שמסר מרן הגרי"ד ז"ל בזה הלשון. - כבר כתב כן בספר שם משמואל פ' כי תשא שנת תרע"א (עמוד ר"כ), עפי"מ שכתב הרמב"ן בהקדמתו לשמות וז"ל, והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם, ואל מעלת אבותם ישובו, וכשיצאו ממצרים אע"פ שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקב"ה והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלת אבותם, שהיו סוד אלוה עלי אהליהם (עיין איוב כט,ד) והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים, ולכן נשלם הספר בהשלימו ענין המשכן, ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד עכ"ל. וכמו האבות לא הוצרכו למשכן, באשר הם עצמם היו המשכן, כאמרם ז"ל (ב"ר פ"ב) האבות הן הן מרכבה, (ועיין בקיצור מזרחי פרשת האזינו שכתב דמה"ט משה הי' יכול להזכיר שם המפורש בכל מקום, לא רק במשכן).

והכי נמי אם היו ישראל נשארים במעלתם שהיו בעת מ"ת, לא הוצרכו למשכן, והיה השראת השכינה בכל מקום, וסוד ה' על אהלם אף בלא משכן, ורק מחמת חטא העגל נסתלק השכינה מכלל ישראל, וכבר לא הי' בכל מקום סוד ה' על אהלם, והוצרכו למשכן למקום שיצמצם הקב"ה שכינתו שם. [וצע"ק דא"כ לעת"ל דישאל יהיו בשלמות מעלתם אחרי התיקון, למה יצטרכו למקדש העתיד. ע"ש בשם משמואל מה שתי' בזה].

איך אמר משרע"ה את השם ככתיבו לבני"י והרי לא עמד "במקום גלוי שכינה" ויחקור אם גם המשמיע צריך לעמוד במקום גלוי שכינה שכך הוא האופן וצורת האמירה

צ"ב הן אמת שמרע"ה היה מרכבה לשכינה, ונחשב כאילו היה עומד בעזרה ולא בגבולין, אך עדיין קשיא והרי לא מספיק שהשכינה שוכנת שם כדי שיהא מותר להזכיר את השם המפורש אלא צריך "מקום גלוי שכינה" ואם למשתחאה מצריך הגרי"ז ז"ל שיהא עומד במקום גלוי שכינה ומשום כך הרחוקים למרות ששמעו את השם המפורש לא היו כורעים וכנ"ל והיו רק עונים בשכמל"ו כל שכן שאין מזכירים את השם המפורש שלא במקום גלוי שכינה, ואם בשכמל"ו היו אומרים עם השם המפורש בבת אחת, וכפי המבואר ברמב"ם והטעם בזה כיון שאמירת בשכמל"ו הנה צורת ואופן אמירת שם המפורש, כל שכן שהמזכיר את השם המפורש צריך לעמוד במקום גלוי שכינה, ואין כותב הגרי"ז ז"ל שמרע"ה היה מזכיר את השם המפורש כיון ששכינה הייתה נמצאת עמו והוא נחשב כעין בית המקדש, אך קשיא כנ"ל והרי לא עמד משרע"ה ב"מקום" גלוי שכינה, וצריך ליישב בדוחק שלמרות שחובת השתחוואה חלה רק כשעומד במקום גלוי שכינה, אך כדי להזכיר את השם המפורש אין צריך לעמוד "במקום" גלוי שכינה וצ"ע. – ובהמשך הבאנו את דברי הרדב"ז שכתב שהיו צריכים תיכף לכרוע וליפול על פניהם להראות בזה שהם מתרגשים כאשר הוגים את השם ולא משום שזהו חלק מאופן וצורת הזכרת השם המפורש.

הגרי"ז ז"ל שתפס שמרע"ה אמר לבנ"י את השמות שבתורה ככתיבתן יונח אלא לדעת המפרשים שגם כשהיו מתפללין בבית המקדש הזכירו את השם ככתיבתו

העולה מדברי הגרי"ז ז"ל (בכי תשא) שמרע"ה היה מזכיר את השם המפורש גם בדרך "לימודו" ולפי"ז גם בבית המקדש היה מזכיר את השם המפורש בהיותו לומד ובהיותו מתפלל, ולאו דווקא בברכת כהנים או הכהן גדול בשעה שהיה מתוודה, וכבר דשו בה המפרשים השונים אם דווקא בברכת כהנים היה מזכיר את השם המפורש, כמו כן כתבו להסתפק אם גם אצל תפלה שהיא דרבנן אם גם שם היה הכה"ג מזכיר את השם המפורש, והדבר תלוי בחקירה שחקר הגרי"ז ז"ל האם הזכרת שם המפורש אצל ברכת כהנים ובוידוים ביום הכפורים האם דין הוא שנאמר בברכת כהנים ובוידוים או אפשר שהוא דין בבית המקדש, שבבית המקדש מבטאים את ההוויה ככתיבתו ולא באדנות כבגבולין, ולדעתם רק בברכת כהנים ובעת שהכהן גדול היה מתוודה, כלומר, דין זה של אמירת השם ככתיבתו חלק מברכת כהנים הוא, ועל כן בשעת לימודו ותפילה לא אמר את השם ככתבו.

וכתבו להסתפק אצל הא דתנינן בגמ' סוטה (לח,א) בברכת כהנים, במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכינויו. אם הוא רק דין בברכת כהנים, או אף בשאר דברים כתפלה ותוך כדי לימודו וכדומה עיי"ש. והנה מדברי המהרש"א סוטה (מ,ב) דהסביר הא שאין עונין אמן במקדש, עפ"י דעת המקובלים מלת אמן שהוא קיום והאמנת דבר הוא מחבר ומצרף שם הקרי והכתיב, דהיינו שם אדנות ושם הווי"ה במספר צ"א כמנין אמן, אם כן בגבולין שאינו נקרא רק בשם אדנות, צריך לכוין גם לשם הכתיב בצירוף במלת אמן, משא"כ במקדש שהקרי והכתיבה בשם הוי"ה אין כאן צירוף אמן, ואומר על כל ברכה תהלה בשכמל"ו יעוי"ש, משמע דהוי דין בכל הזכרות השם, דבמקדש הוי ככתבו בשם המפורש, ובגבולין באדנות. דהרי הך טעמא (שמסביר המהרש"א) שייך בכל פעם. אולם

אין זה מוכרח. דיש לומר, דבאמת רק אמרו השם המפורש בברכת כהנים ובידוי, וזהו טעמא דהחילוק בין מקדש לגבולין אבל אין הכי נמי בשאר פעמים אפילו במקדש לא אמרו השם המפורש. אכן התו"י ביומא (לט,ב) כתב וז"ל: ת"ר עשר פעמים מזכיר כהן הגדול את השם בו ביום, היינו השם המפורש, דאי שם של ד' אותיות היה מזכיר כמה פעמים ביום בתפלתו, וכן מפרש נמי בירושלמי עכ"ל. וכוונתו כמ"ש הריטב"א שם וז"ל, פירוש השם מפורש, דאילו השם בכינויו הרבה פעמים מזכירו בתפלתו ובכמה דברים, אלא ודאי כדאמרן, וכן מפורש בירושלמי עכ"ל. ומשמע דבמקדש רק בידוי כהן הגדול ביום הכפורים מזכיר שם המפורש, ולא בשאר תפלות, ויעויין בצל"ח ברכות (ס,א) דנקט דכל מברך היה מזכיר במקדש השם ככתבו, ומייתי דברי המהרש"א לסוטה (מ,ב) אולם בהגהות הגאון המופלא רבי אלעזר משה הורוביץ זצ"ל שם, כתב שדברי הצ"ח תמוהין, דאין מזכירין השם ככתבו במקדש בשום ברכה כלל לבד מברכת כהנים, והסתייע מהתו"י יומא (לט,ב) עיי"ש.

ובשו"ת מהרא"ב ח"א בהקדמה הקשה מהא דאמרינן ביומא (לט,ב) ת"ר עשר פעמים מזכיר כה"ג את השם בו ביום ג' בידוי ראשון ושלושה בידוי שני ושלושה בשעיר המשתלח ואחד בגורלות, והנה חיובא דידוי הוי דאורייתא, אבל סדר הוידוי אינו מפורש בתורה, הרי משמע דגם בדרבנן מזכירין שם המפורש במקום שמותר להזכירו. אלא דבזה יש לדחות, משום דעיקר וידוי דאורייתא מזכירין, אולם הא דמזכירין שם המפורש בהגלה שאמר לשם חטאת, הוא רק מדרבנן, דמדאורייתא בעינן רק הגלה ולא אמירה, וכן כתב המהר"ל בספר גו"א על מסכת יומא דאמירה לד' חטאת דרבנן הוא, ואין לו עיקר מן התורה, וא"כ מבואר דגם על דרבנן מותר להזכיר שם המפורש. ועוד כתב בתורי"ד דכה"ג היה מזכיר שמונה עשר פעמים שם המפורש ביוה"כ, והיינו שמונה ברכות, הרי מבואר דגם לברכות דרבנן מזכירין שם המפורש. ויעוי"ש דכתב שאמר לו בעל פה הגה"צ אדמו"ר מגור רבי אברהם מרדכי אלטר זצ"ל. דזה אין צריך לפנים, כי הפשוט דבכל ברכות דרבנן יכול הכהן לומר השם ככתבה במקדש עיי"ש. ונראה דתליא בהנ"ל, דלהמהרש"א דבכל הזכרות השם במקדש היה בשם המפורש, הוי דין במקדש, אם כן אפילו בברכות דרבנן יכול הכהן לומר השם המפורש במקדש, אולם להתו"י והריטב"א דלא הוי דין במקדש, רק דהוי דין בברכת כהנים וידויין שמזכיר בו שם המפורש, ולא בשאר תפלות, א"כ הוי רק בברכה דאורייתא ולא דרבנן, דרק בחיוב דאורייתא דברכת כהנים ובידוי ניתנה רשות להזכיר שם המפורש במקדש, ונאמרת דינא דקיום דאורייתא של ברכת כהנים וידויין במקדש הוא בשם המפורש, ואיתקיימא רק על ידי השם ככתבו, אבל לא בחיובי דרבנן, והא דמזכיר הכה"ג השם המפורש בהגלה, צ"ל דסוברים דהוא דאורייתא ולא כמו שכתב הגו"א הנ"ל, וכמו שנכתב. עכ"ד.

יוכיח שהגרי"ז ז"ל חייב לפרש שאצל סדר י"ג מדות רחמים נמסר למשרע"ה ככתיבתן ככל התורה ולא כפירוש הצ"ח וגם לא כפירוש המגילת אסתר שנחשב לאזכרה

כבר הבאנו לעיל שהגרי"ז ז"ל נקט כדבר פשוט שה' היה אומר למשרע"ה את סדר י"ג מדות ככתיבתן ולכן וימהר ויקוד עיין שם. ועל פי מה שכתב הגרי"ז ז"ל שכל התורה כולה נמסרה לבנ"י כאשר את השמות הוא מבטא ככתיבתן.

אמנם בעל הצל"ח כותב בזה באופן אחר שלכן היה צריך לאומרו ה' ה' ככתיבתו שעל אדנות לא נכרת ברית וכאשר אמרו לו השי"ת למרע"ה אם יעשו כסדר הזה הכוונה בדיוק כסדר הזה ועליהם להגות את ה' ה' ככתיבתן ולא כקריאתן באדנות.

דברי הצל"ח צריכים ביאור. מאי שנא כאן מאי שנא בכל התורה כולה שאם מבטא את ההוויה באדנות נחשב כאילו ביטא הוויה ממש וכדרך שכתב מרן הגרי"ז ברמב"ם הלכות ע"ז וז"ל הגרי"ז שם.

ולתועלת העניין נביא את כל דברי הצל"ח בגמ' ראש השנה (יז,ב) ויעבור ה' על פניו ויקרא, א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר חפלה, א"ל כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. קל רחום וחנון א"ר יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאין חזרות ריקם שנא' הנה אנכי כורת ברית. והנה אם השמות הקדושים נכלל במנין י"ג מדה"ר ישנו ג' שיטות. שיטת התוס' והרא"ש בשם הר"ת והרמב"ן והרשב"א והמאירי וכל הראשונים דשני שמות הראשונים הם שני מדות כדאמרין הכא אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו, ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב, ובהג"ה שם מיייתי דכן איתא בפסיקתא. ומייתי שיטת רב נסים גאון דאין מונה שם הראשון שיש פסיק בין השמות, משום דהכי קאמר קרא הקב"ה ששמו ה' קרא ה', ורק מונה את ה"שם" השני. ושיטת האר"י ז"ל דלא נכלל שום שם משני שמות הוי"ה ב"ה בכלל המדות, ואז חשבון הי"ג מדות מצומצם, בלי השמות הקדושים. והמהר"ל בספר נתיבות עולם (נתיב התשובה פ"ו) והטו"א כאן, הוכיחו כן מלשון הגמ'. "קל רחום וחנון" אר"י ברית כרותה לי"ג מדות שאין חזרות ריקם, וצ"ע למה מפרש דבר זה על קל רחום וחנון, ולא על ה' ה' כי הוא התחלת י"ג מדות, ומזה הוכיחו כי התחלת י"ג מדות הוא קל רחום וחנון, וכך פירוש, ויקרא ה' ומה ה' קורא קל רחום וחנון וגו', והתחלת המדות מן קל, וסיים המהר"ל דמצא בספר הזוהר דמשמע בשני מקומות כדבריו ע"ש.

ובספר אהבת ציון, לבעל הנו"ב וצל"ח, דרוש רביעי (ו,ב) כתב וז"ל "ויען שבדברי חז"ל לא נמנה החשבון בפרטות, ולכן הדרך פתוח לפנינו להכריע מצד איזה רמז אשר ימצא בדברי חז"ל, ואומר אני שמוכח כדברי האר"י ז"ל, שאם כדברי התוס' והרא"ש אי אפשר לנו בשום אופן להזכיר י"ג מדות כמדתן ממש בפה, שהרי שם הוי"ה ב"ה אינו נקרא ככתבו, ואיך אמר ר' יוחנן שם במס' ר"ה ויעבור ה' על פניו ויקרא, אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה למשה סדר תפלה ואמר כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה וכו', וע"ז יפול התמיה אין אפשר לש"ץ לעשות כסדר הזה, והרי ההוגה השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב, ואם יזכירנו בחילוף בשם

אדני, א"כ הרי מורה על מדת הדין, ולא על מדת הרחמים, ועוד שאין זכרון כסדר הזה ממש. ואפי' אם נימא אכתי יכול הדבר להתקיים בביהמ"ק שהי' השם נקרא ככתוב, מ"מ תינח בזמן שביהמ"ק קיים, אבל מה נעשה בזמן הגלות, והרי רב יהודה אמר שם ברית כרותה לי"ג מדות וכו' ולא שייך כריתת ברית כ"א בדבר הקיים לעולם, ומזה מוכח שי"ג מדה"ר הם כדעת האר"י ז"ל, ולא נכללו ב' שמות הוי"ה ב"ה בכלל י"ג מדות עכ"ל. ודברי הר"ת והתוס' והרא"ש וכל הראשונים לדעתו של הצ"ח צ"ע.

והנה מה דפשיטא ליה להאהבת ציון דהשם הזכיר שם המפורש ולא השם אדנות כקריאתו, יעוי' בפ' כי תשא (לד, ח) וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו, ופירש"י ז"ל "כשראה משה שכונה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו" עכ"ל, וכתב בספר חדושי מרן רי"ז הלוי הוי דמפרש דהך וימהר משה קאי על קודם לזה, שתיכף משהותחלה הקריאה והברית מיד וישתחו. וי"ל הביאור בזה עפי"מ דתנן ביומא דף ס"ו דכשהיו שומעים את השם המפורש היו כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם, וה"נ הכא הרי הקריאה הותחלה בקריאת שם המפורש, ומשו"ה הי' כאן חיוב השתחואה ע"ש. ומפורש כהנו"ב שהיה הזכרת שם המפורש, וכן מה דבעשרת הדברות בסיני אמר אנכי ה' אלקיך הוי שם המפורש כדפירש"י בסו"פ אמור (כד, יא) בויקוב דמגדף, שנקב שם המיוחד וגדף, והוא שם המפורש ששמע מסיני ע"ש, ולפי"ז שפיר יקשה קושיית האהבת ציון, האין יזכירנו בחילוף שם אדנות, הרי אין הזכרון כסדר הזה ממש, וצ"ע.

ונראה לפי"מ שכתב בספר חדושי מרן רי"ז הלוי פ"ב מהלכות ע"ז ז"ל, והנראה לומר בזה, דהרמב"ם ס"ל דבהא דאמרינן בקידושין דף ע"א כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי וכו' לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת ע"כ, נאמר בזה דינא, דהקריאה של אדנות היא גם קריאה של השם של הוי"ה, וא"כ אף דעצם השם של אדנות לאו שם המיוחד הוא, אבל עכ"פ הרי בזה שפירש להשם דאדנות מקרי שפירש גם להשם המיוחד, שזו היא קריאתו, ולהכי חייב במגדף, והוי זה בכלל ונוקב שם השם, דכך היא נקיבתו של שם זה לענין הקריאה, ולהכי כתב דעל שניהם הוא נסקל, דבין כך ובין כך הרי פירש להשם המיוחד שהוא שם הוי"ה, אבל אה"נ דזה גם הרמב"ם ס"ל דרק שם הוי' הוא דמקרי שם המיוחד ולא השם של אדנות עכ"ל. ולפי"ז מיושבת היטב קושית הנו"ב על התוס' והרא"ש ושאר הראשונים, דלעולם שמות הקדושים נכלל במנין י"ג מדה"ר, ואף אם יזכירנו בחילוף שם אדנות, אבל הא מיהת הוי גם קריאה של השם של הוי"ה, [ואולי אז הוי רחמים ולא דין], ולהכי שפיר הוי בכלל עשיה כסדר הזה, דנא' ברית כרותה שאין חזרות ריקם, ואני מוחל להם, וכמוש"כ. (א"ה: עיין רי"ז על התורה תחילת פרשת ואתחנן ושם מבואר להדיא בדברי הגרי"ז ז"ל שגם כאשר אומר אדני נחשב לרחמים, כמו כן כותב שם שבכל מקום שכתוב בתורה הוי' ומבטא אותו באדנות הרי זה נחשב לשם של רחמים, ובזה כותב ליישב שם דברי רש"י שם שכתב שם ה' אלוקים, רחמים בדין).

(לתועלת והשלמת העניין כדאי להעתיק לכאן את מה שכותב בזה מרן הגרי"ז ז"ל בספרו חידושים על מסכת יומא).

עד כאן לעת עתה!!!